

UDK 27-18:004.8

004.8:27-18

007:179

<https://doi.org/10.53745/bs.94.1.6>

Primljeno: 17. 12. 2023.

Prihvaćeno: 21. 2. 2024.

Izvorni znanstveni članak

KRŠĆANSKA ANTROPOLOGIJA I UMJETNA INTELIGENCIJA U DOBA TRANSHUMANIZMA

Odilon-Gbènoukpo SINGBO

Hrvatsko katoličko sveučilište

Ilica 242, 10 000 Zagreb

odilon.singbo@unicath.hr

Sažetak

U radu se istražuju suvremeni izazovi povezani s razvojem umjetne inteligencije i njezinim utjecajem na teološko-antropološki govor. U središtu je analiza transhumanističkog pokreta s njegovim obećanjima o kibernetičkoj besmrtnosti i o poboljšanju ljudske vrste. Polazeći od nekih obilježja tog pokreta, autor analizira njegove implikacije za kršćansku antropologiju. Rad je podijeljen na tri dijela. U prvom dijelu pod naslovom »Neka obilježja transhumanističkog doba« analizira se transhumanizam kao melioristička filozofija u kojoj se može lako prepoznati prometejski izazov. Drugi dio pod naslovom »Umjetna inteligencija i/za novo poimanje čovjeka« obrazlaže monistički i dualistički pristup ljudskoj zbilji te nastoji odgovoriti na pitanje može li stroj misliti. Ovdje je istaknuto pitanje dataizma kao uvjerenja da su organizmi zapravo algoritmi kojima se može upravljati. Moć podataka dovela bi do nadmoći umjetne inteligencije kojoj se pripisuju božanska svojstva. Treći dio »Čovjekova stvorenost na slici Božju versus stvorenosti umjetne inteligencije na sliku čovječju« bavi se ključnim teološko-antropološkim pitanjem o čovjekovoj vrijednosti i specifičnosti. Najprije se istražuju razne interpretacije čovjekove stvorenosti na sliku Božju, zatim autor analizira u kojem smislu umjetna inteligencija može biti smatrana stvorenjem na sliku čovječju. Zaključni dio donosi još neke teološke misli u čijem središtu se nalazi opasnost idolatrije i pitanje nepovredivog dostojanstva čovjeka.

Ključne riječi: transhumanizam, umjetna inteligencija, slika Božja, slika čovječja, monizam, dataizam, meliorizam, ranjivost, osobni odnos.

Uvod

Utjecaj tehnologije općenito i umjetne inteligencije (dalje: UI) posebno sigurno izaziva razne reakcije, uzmemo li obzir različite političke apele kojima

mnogi upozoravaju na moguće opasnosti nekontroliranog razvoja UI. Treba odmah reći da nije najveći izazov – i nije pretjerano reći najveći rat – našeg stoljeća najprije političko-ekonomske ili društveno-kulturne naravi, već antropološko-tehnološke jer se odvija između dvije temeljne (o)pozicije. Prva je pretjeran progresistički pogled koji promatra čovjeka kao poboljšivog bića. Druga pak smatra kako čovjek treba očuvati svoje dostojanstvo i integritet, odnosno svoju ljudskost. S jedne strane imamo čovjeka u službi tehnologije, a s druge strane tehnologiju u službi čovjeka. Stoga za razumijevanje utjecaja tehnologije, osobito UI, na poimanje i definiranje čovjeka kako ga predlaže transhumanizam filozofsko-teološko promišljanje postaje nezaobilazno. Glede samog transhumanizma treba istaknuti da je riječ o vjeri u mogućnost da ljudska vrsta transcendirira granice svojeg biološkog stanja pomoću tehnologije. Takva »vjera« u neizbježan napredak čovjeka nova je vrsta religije.

Umjetna inteligencija se dijeli na Artificial Narrow Intelligence, koja je ograničena na određenu aktivnost kao što je npr. igranje šaha, i na Artificial General Intelligence sa sposobnošću funkcioniranja na više područja. Ona bi trebala biti sličnija čovjeku. Na kraju imamo Superintelligence, koja je uspoređena s Bogom, jer bi bila po djelovanju sveznajuća, svemoćna i bezgranična. Spomenimo samo kako robot Sophia od 2016. ima državljanstvo Saudijske Arabije, dok Nikola ima mogućnost facijalnog izražavanja sedam emocija. Nadine rado uzvraća pozdrave, uspostavlja kontakt očima te se »sjeća« svih razgovora koji su vođeni s njom. Junko Chikira radi puno radno vrijeme u turističkom informativnom centru u Tokiju. Od ChatGPT-4 (Chat Generative Pre-trained Transformer) se očekuje sloboda od teoloških pristranosti te da producira znanstvene teološke tekstove, premda ne vjeruje u Boga. Danas GPT može dati razne izjave o vjeri potkrijepljene citatima iz Svetog pisma ili drugih vjerskih izvora. Svjestan ozbiljnosti utjecaja umjetne inteligencije papa Franjo posvetio je svoju poruku za 57. svjetski dan mira upravo umjetnoj inteligenciji, koja će, unatoč svojoj trenutnoj fragmentarnosti u djelovanju, postati sve važnija s tehničkim, antropološkim, odgojnim, društvenim i političkim izazovima.¹

Takvi izazovi pozivaju na teološko promišljanje o čovjekovu odnosu prema vlastitim izumima, ali i na uspostavu racionalnog odnosa prema techno-

¹ Pope FRANCIS, Message of His Holiness for the 57th World Day of Peace, 1 January 2024. Artificial Intelligence and Peace, br. 2, u: <https://www.vatican.va/content/francesco/en/messages/peace/documents/20231208-messaggio-57giornatamondiale-pace2024.html> (16. XII. 2023.).

logiji kako ne bi čovjek upao u zamku samouništenja u ime tehnoloških dostignuća, ili pak uvjerenja u nezaustavljivu mogućnost napretka.

1. Neka obilježja transhumanističkog doba

1.1. Transhumanizam kao meliorizam

Transhumanizam predstavlja filozofski pravac koji smatra da treba pomoću raznih tehnologija omogućiti prevladavanje svih ljudskih morfoloških, psiholoških i nedostataka. Ključno i krajnje obilježje transhumanističkog doba je čežnja za kibernetičkom besmrtnošću koja će se ostvariti kroz razna poboljšanja – fizičko, intelektualno, kognitivno, te u konačnici kroz prijenos ljudskog duha u računalo.² Drugim riječima, poželjno je i gotovo moralno obavezujuće korištenje tehnologija za samonadilaženje kako bismo postali neka druga vrsta – transljudi, odnosno posthumana bića lišena svakog oblika ranjivosti i manjkavosti. Kao takav transhumanizam ima dva temeljna smjera. Prvi je njegova antigenealogijska karakteristika zbog svoje antropologije meliorističkog opredjeljenja. Takav oblik transhumanizma ne želi radikalno promijeniti čovjeka, već želi kroz razne oblike poboljšanja dovesti ga do maksimalnog dosega poboljšanja kako bi čovjek eliminirao određene granice. Na taj način nema potrebe za rađanjem jer se život znatno produžuje tehnološkim alatima. No transhumanistički meliorizam itekako teži onom drugom smjeru, tj. tvrdom transhumanizmu jer stvara uvjete za to. Tvrdi transhumanizam želi raskršiti sa svime što je ljudsko, jer je ljudskost sinonim za manjkavost, nazadnost, nespretnost, itd. Treba stoga tehnološki kontroliranim darvinizmom postići buduće stanje nove tehnoljudskosti. Temeljni transhumanistički argument valja naći u uvjerenju da će buduće generacije, tj. naše potomstvo smatrati neprihvatljivom smrću koja bi – osim u slučaju neke nesreće – pogodila stogodišnjake i koja bi bila vezana uz neku bolest koja se mogla lako liječiti pomoću nanobiotehnologija. Starost bi bila smatrana genetičkom bolešću, patologijom koju treba izliječiti.³ Genetičkim manipulacijama, raznim protezama i ubrizganim čipovima ljudskom organizmu treba doći do nove vrste čovjeka. Tako se nadzire lik kiborga čiji bi preci zapravo bili (današnji) ljudi. Ono što današnjim ljudima predstavlja australopitek je ono što ćemo mi biti posthumanima,

² Detaljnije o transhumanističkom pokretu vidi u: Odilon-Gbènoukpo SINGBO, *Teološko-bioetičko vrjednovanje transhumanističke antropologije*, Zagreb, 2021.

³ Usp. Odilon-Gbènoukpo SINGBO, Postmrtno stanje: metafizičko-eshatološke ambicije transhumanizma, u: *Filozofska istraživanja*, 40 (2020.) 2, 264.

s tom razlikom da će njihov razvoj biti znatno brži, znanstveno induciran i kontroliran.⁴ Na taj način se ostvaruje tehnicistički posthumanizam, odnosno postmoderni posthumanizam. Ovdje je tehnološki napredak praćen postmodernim »moralnim« napretkom u kojem su vrijednosne kategorije koje je kršćanstvo do sada ponudilo irelevantne. Takav moralni napredak gotovo je u potpunosti antikršćanski, jer usmjeruje na intelektualno, morfološko, kognitivno i moralno poboljšanje, ali je ovdje moralnost zapravo nemoralna jer nema nikakve okvire djelovanja, osim relativizma i liberalno-radikalnih ideja. Ako moralnosti ima, onda je tvrda relativistička moralnost.

1.2. *Transhumanistički imaginarij i prometejski izazov*

Prethodno promišljanje o transhumanizmu vodi k tome da je riječ o tehnicističkom, a ne strogo znanstvenom imaginariju jer manje traga za razumijevanjem čovjeka i svijeta, a više ih želi držati pod kontrolom. Svrha je manipuliranje svijetom za tobože ostvarenje sreće čovječanstva. Ono bitno nije znanje radi ljubavi prema znanosti, već je mehanicistički i oportunistički pristup zbilji s jedne strane, i odnos koji ne prepoznaje potrebu za odricanjem od određenih želja, s druge strane. Ovdje ćemo se služiti jednim od mitova koji tematizira takav naš kritički pogled. Riječ je o mitu o Dedalu i Ikaru. Kako bi pobjegli iz labirinta u kojem su bili on i Ikar zatvoreni, Dedal je napravio dva para lijepih i velikih krila koja je lijepio voskom i koja su im pomogla letjeti. Nažalost, unatoč očevim upozorenjima, Ikar je letio previsoko i preblizu suncu, uživao je u ljepoti visine te je zaboravio na očev savjet. Sunce je rastopilo vosak, a perje je stalo otpadati s krila. Dedal nije mogao spasiti sina, koji je potonuo u dubinama mora. Dedal se poslije odrekao korištenja svojih krila, poklonivši ih bogu Apolonu. Poruka ovog mita je da ljudi nisu stvoreni za let. U duhu transhumanističkih ideja čovjek ima želju za »letom« kako bi se oslobodio nekih prirodnih uvjetovanosti. No, iz human(istič)kih razloga treba se odreći te želje. On želi biti besmrtn, ali treba naučiti da je to nemoguće, odnosno da besmrtnost bez Boga ne donosi spasenje. Upravo ukoliko ljudska vrsta nauči interiorizirati razne nemogućnosti ili odricanja koja je čine zai-

⁴ Takve teze nalazimo kod Donne Haraway i Maxa Morea. Usp. Donna HARAWAY, *Simians, Cyborgs, and Women. The Reinvention of Nature*, New York, 1991., 148-163; Max MORE, *The Philosophy of Transhumanism*, u: Max MORE – Natasha VITA-MORE (ur.), *The Transhumanist Reader. Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future*, Oxford, 2013.; Max MORE, *Technological self-transformation. Expanding personal extropy*, u: *Extropy*, 4 (1993.) 2, 15-24.

sta ljudskom, utoliko može biti sposobna za istinsko i humano stvaralaštvo. Čovjekova veličina ne nalazi se, dakle, u ostvarenju svih mogućnosti, već u sposobnosti obuzdanja mogućega radi očuvanja onog što je temelj ljudskosti. Naime, sublimacija koja pomiče želju iz sfera zabranjenoga u dozvoljeno zasigurno niječe bit kulture i odgoja, koji ističe potrebu za odricanjem radi istinskog življenja. Transhumanizam upravo izokreće takvu perspektivu te nameće novi odnos prema želji koja bi trebala »poremetiti« sve naše dosadašnje predodžbe o svijetu i o nama samima. Dok je tradicionalni odgojni put isticao važnost odricanja za puninu ostvarenja naše ljudskosti, transhumanističke smjernice pomoću tehnike obećavaju ostvarenje (i izum) svih mogućih želja. Tehnika koja postaje srce suvremene kulture utemeljena je na želji, a ne na odricanju.⁵ Naime, bilo kolektivno bilo individualno nesvjesno smo skloniji mišljenju da sve mora biti moguće. Pod utjecajem biologizma naglasak na samoostvarenju vodi do želje za stvaranjem pojedinaca kao homo clausus, tj. pojedinaca koji su neovisni jedni od drugima. Bitna je individualistička morfološka sloboda kojom se pojedinac može nanovo stvarati pomoću potrebnih tehnoloških alata. Taj nefiksistički pogled na ljudski život stavlja nas u perspektivu naprava ili artefakata imenom mehaničko biće, kiborg i organorg podložnih raznim kombinacijama i popravcima. Mehaničko biće bi bilo subjekt bez organa čiji bi mozak bio povezan samo sa strojem kao mobilnim boravištem. Kiborg pak integrira svoje alate kao organe. On je promijenjen čovjek koji može živjeti u drugim ambijentima i koji treba biti redovito »servisiran«. Organorg je pomirena verzija organizma punog alata te predstavlja subjekt koji se koristi svojom alatima kao organima, ali za razliku od kiborga s njima se ne poistovjećuje.⁶ Povremeno se poboljšava, ali nije pod teškim utjecajem tih poboljšanja. U osnovi čovjek iznutra o(p)staje čovjek – promijenjen je njegov odnos prema tijelu, a ne prema sebi kao ljudskom biću.

Tu nailazimo na prometejski izazov o kojem piše Anders Günther, koji se najprije nalazi »u neprihvaćanju osjećaja da nešto nekome dugujemo – uključujući sebe samoga. Prometejski ponos sastoji se u osjećaju da dugujemo nešto samom sebi, uključujući sebe samoga.«⁷ Drugim riječima, prometejski izazov govori o činjenici da se čovjek guši djelima svojih ruku. Stoga želi preokrenuti

⁵ Usp. Stanislas DEPRESZ, *Intelligence artificielle et transhumanisme: vers une redéfinition de l'humain?*, u: *Recherches de Science Religieuse*, 111 (2023.) 4, 626-628.

⁶ Usp. Thierry HOQUET, *Les presque humains. Mutants, cyborgs, robots, zombies... et nous*, Paris, 2021., 255.

⁷ Anders GÜNTHER, *L'Obsolescence de l'homme: Sur l'âme à l'époque de la deuxième révolution industrielle*, Paris, 2002., 39.

paradigmu, ali ne da bi sebe uništio, već da bi se rekonstruirao i sebe učinio artefaktom. Odbija biti darovano biće – od Boga, prirode, slučajnosti. Čezne za tim da postane self-made-man, želi sebe proizvoditi prema svojim očekivanjima i slikama savršenstva. Naime, razlog zbog čega »želi sebe proizvoditi nije to što ne podnosi išta što nije sam proizveo, nego zbog toga što odbija biti nešto što nije proizvedeno; nije zbog toga što se buni jer je proizvedeno od drugih (Boga, božanstava, Prirode), nego zbog toga što nije uopće proizvedeno i s obzirom da nije proizvedeno, on je time manji od svojih proizvoda«⁸. Prometejski stid proizlazi, dakle, iz činjenice da čovjek nije predmet, nije artefakt kojim se može manipulirati. Dogodila se mutacija iz individue u dividuu, tj. »čovjek je [postao] manjim od sebe«⁹. Čovjek ne zaboravlja da je čovjek, ali je njegovo poimanje čovječnosti ograničeno na snagu tijela te stoga pristaje biti opredmećivan, zaboravivši da je misleće, nedjeljivo i cjelovito biće. Radije uvjetno žrtvuje tijelo, a time i istinsku čovječnost. Riječ je o monizmu koji može biti čas materijalistički, čas spiritualistički, odnosno ezoterijski ili pak idealistički. Naime, materijalistička perspektiva monizma smatra da se duh može svesti na materiju, da je sve materija, dok spiritualistička perspektiva smatra je materija produhovljena, odnosno da se materija može svesti na duh. Ovdje postoji ekvivalencija između materijalističkog i spiritualističkog monizma, a jedan zamjenjuje drugi ovisno o onome na što se želi staviti naglasak. Tako npr. preko ekrana subjekt nudi razna »utjelovljenja« sebe u virtualnom svijetu (spiritualizam), ili pak se odriče biološke tjelesnosti da bi preuzeo razne proteze u ime njihove izdržljivosti i snage (materijalizam).

2. Umjetna inteligencija i/za novo poimanje čovjeka

2.1. Monistički i dualistički vid

Možemo li promijeniti ljudsku narav? Imamo li pravo na tu promjenu? Pitanje je to koje je davno prije postavio bioetičar John Harris¹⁰ i koje se danas nameće kao ključno pitanje. Među raznim bioetičarima, Tristram H. Engelhardt, koji je poznat po svojim liberalnim bioetičkim stavovima, daje najafirmativniji odgovor na to pitanje. Antropološki dualizam koji predlaže jasno opravdava promjenu darovane biološke stvarnosti: »Glede osoba, možemo pretvoriti na-

⁸ Isto, 40.

⁹ Isto, 29.

¹⁰ Usp. John HARRIS, *Wonderwoman and Superman. The Ethics of Human Biotechnology*, Oxford, 1992.

ša tijela u predmete. Možemo otkriti bolje metode po kojima bismo se mogli preoblikovati.«¹¹ Prema tome, ne postoji esencijska narav ljudske osobe, a mogućnost njezina biotehnološkog poboljšanja pokazuje se kao imperativ. Za Engelhardta kao i za Harrisa promicanje određene vrste inteligencije i poboljšanje zdravlja ciljevi su koje trebamo legitimno slijediti najprije preko odgoja, zatim sredstvima biološkog i genetičkog inženjerstva, odnosno biotehnologijom. Za Engelhardta takve bi intervencije na čovjeku trebale donijeti značajnu i radikalnu mutaciju naše ljudske naravi do te mjere da će budući klasifikatori smatrati »naše potomke novom vrstom. Ako nema ničega svetoga u ljudskoj naravi (i nijedan čisto laicistički argument ne bi mogao dokazati da je [ljudska narav] sveta), ne postoji nijedan razlog zbog kojeg (...) ne bi bila radikalno promijenjena.«¹² Ti autori jasno ističu svoj liberalno radikalni stav te posljedično tomu neizravno podržavaju transhumanističku ideju nove »ljudske« vrste koja je poboljšana verzija pomoću novih inteligentnijih sadržaja. Posrijedi je banaliziranje ljudskoga i nijekanje njegove kompleksnosti koja ne dopušta tako najavljenju radikalnu promjenu.

Monistička je to perspektiva za razumijevanje transhumanizma, koji zbog svoje ambivalentnosti i složenosti nije lišen dualističkih elemenata. Ako uzmemo u obzir stožerno sredstvo – tehnologiju za ostvarenje transhumanističkih ciljeva – ta nas činjenica vodi do jedne temeljne postavke. Ta postavka glasi da tehnologija nije ni dobra, ni loša, ni neutralna, već sve ovisi o načelima koja su pratila njezinu koncepciju. U tom smislu papa Benedikt XVI. s pravom smatra kako »tehnika nikada nije samo tehnika«¹³. Riječ je o ambivalentnosti tehnologije koja ne poziva na tehnofobiju ni na slijepu tehnofiliju, već na njezino razumijevanje kao pomoćnog sredstva kojem je teško dati ljudske attribute poput pitanja inteligencije. O odnosu prema tehnologijama redovito se raspravlja u diskursu koji se odvija na dvama antagonističkim frontovima. Prvi je često tehnosolucionističke naravi, koji vidi u algoritmima rješenje svih ljudskih problema. Nasuprot tomu nalazi se sustavno protivljenje tehnološkim inovacijama koje su smatrane otuđujućima i destruktivnima. No nije li vrijeme za neku alternativu, odnosno za promišljanje o tehnologiji koja bi bila osposobljena za ispravno vrednovanje onog ljudskoga?

Ostavimo to pitanje otvorenim i vratimo se na umjetnu inteligenciju s afirmacijom da se o inteligenciji strojeva može govoriti još uvijek samo analo-

¹¹ Tristram H. ENGELHARDT, *Manuale di bioetica*, Milano, 1991., 428.

¹² *Isto*, 428-429.

¹³ BENEDIKT XVI., *Caritas in veritate – Ljubav u istini. Enciklika o cjelovitom ljudskom razvoju u ljubavi i istini* (29. VI. 2009.), Zagreb, 2010., br. 69.

gijski i redukcionistički jer prava inteligencija nadilazi sposobnost računanja i imitiranja zadanih sadržaja. Učinkovitost takve imitirajuće inteligencije ovisi o količini unesenih podataka. Pokušajmo analizirati jedan od mnogih oblika UI koji nameće mnoga etičko-antropološka pitanja. Nakon uspješnih poslova u pravnom zanimanju Martine Rothblatt, koja je bila rođena kao Martin, ali u svojoj 40. godini »postaje« ženom nakon kirurške tranzicije, to jest promjene spola. No, ostaje vjenčana s istom ženom kojom se oženila dok je još »bila« muškarac. Svoj je život posvetila transrodnosti te vidi u svojoj rodnoj »fluidnosti« temeljnu okosnicu za definiranje vlastita identiteta.¹⁴ Godine 2002. osnovala je Terasem, organizaciju koja treba emulirati svijest u računalo. Iz toga je nastao humanoidni robot BINA48,¹⁵ čija se brzina računanja smatra jednakom brzinom djelovanja ljudskog mozga. Bina je ujedno ime Martinine supruge, čije ljudske karakteristike robot ima kopirati jer se Martine ne nada samo tjelesnom nadživljavanju svoje supruge preko njezine robotske verzije BINA48 nego je ključni cilj da nakon smrti fizičke i realne Bine, BINA48 nastavlja djelovati i ponašati se onako kako se realna Martinina supruga Bina ponašala i djelovala. Bina će nastavljati »živjeti« u BINI48. Kao što preko fotografija, pisma ili snimljenih poruka pokojnici i dalje »žive« s nama, tako će BINA48 postati uspješnija ekstrapolacija uprisutnjenja čovjeka u vremenu. No, ona je više od tragova biološke Bine – ona je njezin »živi« produžetak. Na tom primjeru vidimo dvije naizgled suprotne dimenzije transhumanizma očitovane pomoću umjetne inteligencije. Monistička dimenzija kroz takvu inteligenciju svodi sve na duh, odnosno na svijest koja utjelovljuje Binin život u stroju kao novom obliku tijela poistovjećena s duhom. Tijelo, koje je uostalom reprodukcija izgleda biološke Bine, postaje jedno s Binim duhom. Sve je, dakle, ovdje pitanje duha ili svijesti, i ništa više. Dualistička pak dimenzija, nijećući važnost tijela, nalazi neki drugi način bivanja tjelesnim u obliku robota koji komunicira s ljudima. No, on je puki nosač svijesti i povijesti. Dakle, pitanje UI ne može se u potpunosti odvojiti od ljudskih elemenata, osobito u onoj transhumanističkoj verziji pokušaja nadilaženja ljudskoga. Razumijevanje ljudskoga znatno je promijenjeno, ali ne i odbačeno.

¹⁴ Više o njezinu transrodnom i transhumanističkom angažmanu vidi u: Martine ROTHBLATT, *From Transgender to Transhuman: A Manifesto On the Freedom Of Form*, Florida, 2011.; Martine ROTHBLATT, *Virtually Human. The promise and the peril of digital immortality*, New York, 2015.

¹⁵ Više o njoj vidi u: <https://www.hansonrobotics.com/bina48-9/> (2. X. 2023.).

2.2. Može li stroj misliti?

Pitanje mogućnosti ili sposobnosti stroja da misli jedno je od pitanja s kojima ćemo se filozofski i teološki boriti želimo li definirati narav onog što se smatra UI. To pitanje nas vraća na Turingov slavni test¹⁶ u kojem se postavlja pitanje dvojici sugovornika od kojih je jedan stroj. Ukoliko je ispitivač na temelju rezultata u nemogućnosti razlikovati stroj od čovjeka, treba zaključiti da je inteligencija stroja ekvivalentna ljudskoj. Ono što se zanemaruje kod ovog testa je da Turing ne smatra da je stroj inteligentan i svjestan. Prema njemu pitanje o tome misli li stroj je irelevantno jer se na njega ne može empirijski odgovoriti. To pitanje nadilazi empiriju. Inteligencija nije samo pitanje imitacije u igri kao čistom empirijskom događaju, što to je cilj toga testa. Odgovor na pitanje o mogućnosti da stroj misli zasigurno ovisi o osobnim preferencijama, kao što se moglo vidjeti kod Blakea Lemoinea, inženjera kojeg je Google suspendirao 2022. godine jer je smatrao da je UI na kojoj je radio obdarena emocijama. Prema Lemoineu, koji sebe smatra mistikom, kršćanskom agnostikom i svećeničkom Crkve univerzalnog života,¹⁷ program LaMDA¹⁸ treba smatrati obdarenim svijesću i dušom. On je osoba, a ne Googlovo vlasništvo. Za njega nije bitno ima li (organski) mozak ili milijarde linija kodova. Govori mu i čuje što ima poručiti njemu kao njegovu izumitelju.¹⁹ U svakom slučaju govor o sposobnosti mišljenja pretpostavlja pitanje svijesti. No jedno je činjenična svijest, a drugo je privid svijesti. Naime, i onda kada UI stvara djela koja savršeno reproduciraju ljudska djela ili ih čak nadilaze – bilo kroz neku igru bilo kroz skladbe poput EMI-a i Emily Howell Davida Copea²⁰ – ne bi bila inteligencija na ljudski način jer nema istinske emocije. I onda kada kaže da osjeća, zapravo to kaže iz logike imitacije, a ne proživljenosti. I samo pitanje prijenosa minduploading, koje je dragocjeno transhumanizmu, spada u logiku emulacije jer je riječ o mapiranju mozga i prijenosu podataka u računalo, a ne o realnom tehnobiološkom stvaranju kompleksnog mozga.

Pitanje inteligencije u osnovi je ono što određuje i pokreće čovjeka prema ostvarivanju određenih vlastitih ciljeva. Upravo ta svijest o ciljevima karak-

¹⁶ Usp. Alan M. TURING, *Computing Machinery and Intelligence*, u: *Mind*, 49 (1950.) 236, 433-460.

¹⁷ Vidi: <https://www.ulc.org/> (11. V. 2023.).

¹⁸ LaMDA je skraćena za *Language Model for Dialogue Applications*.

¹⁹ Usp. Nitasha TIKU, *The Google engineer who thinks the company's AI has come to life*, u: <https://www.washingtonpost.com/technology/2022/06/11/google-ai-lamda-blake-lemoine/> (11. X. 2023.).

²⁰ Usp. Chris GARCIA, *Algorithmic Music – David Cope and EMI*, u: <https://computerhistory.org/blog/algorithmic-music-david-cope-and-emi/> (10. XI. 2023.).

teristična je za drugu dimenziju djelovanja, a to je samosvijest. Prema tome, inteligencija strojeva ne može se staviti u taj širi kontekst ostvarenja ciljeva. Kad ih i ostvaruju, zapravo ne ostvaruju vlastite, nego ljudske ciljeve jer strojevi nisu samima sebi svrha pa nisu kadri određivati svrhovitost svojeg »života«. Zapravo je njihova svrha da budu u službi čovjekovih potreba, a ne da djeluju u nekoj samostalnosti i svjesnosti.²¹ Istinska inteligencija pretpostavlja određenu autonomiju, čin koji je svjesno i slobodno učinjen, mogućnost sebe izražavanja, a ne očitavanja nekog zadanog sebstva. Sve što je izvan te sposobnosti simulacija je inteligencije, odnosno fragmentiranje ljudske inteligencije u razne algoritme koji povremeno i prigodno daju određene fragmente ovisno o zatraženoj informaciji i raspoloživim podacima. Dakako da i takvo djelovanje može u mnogočemu olakšati život, ali ne predstavlja život u punini.

Ne treba smetnuti s uma da ranije spomenuti monistički pristup – koji je karakterističan za mnoge biologe i neurologe – niječući izvorni i ljubeći Božji zahvat u stvaranju čovjeka, priznaje kompleksnost ljudskog duha. Međutim, za njega je i ta kompleksnost plod evolucijskog procesa koji je započeo od inertne materije. Posljedično, moguće je stvarati duh, odnosno inteligenciju na računalo koje je inertna materija jer se to već dogodilo u samoj prirodi. S obzirom na to da imamo već iskustvo s tim u prirodi, onda je moguće to i ostvariti i mimo prirode, odnosno pomoću nje jedino iz perspektive imitacije, a kasnije nadilaženja njezine sporosti.²² Ukoliko bi se probalo argumentom koji ističe da živa bića imaju ugljik dok su računala od silicija, takav argument bi vjerojatno bio odbačen jer napredak ide k ostvarenju računala s ugljikom. Zaključno i prema nekim autorima jednog će dana i to biti moguće.²³ Sve ovisi, dakle, o istraživanjima, o vremenu i o znanstvenoj upornosti. No po svemu sudeći to ne bi nipošto riješilo metafizičko pitanje istinske mogućnosti emulacije ljudskog duha i njegova prijenosa u računalo, jer duh (ili svijest) kao metafizička kategorija ne trpi takav redukcionistički pristup. Mnogi bi htjeli sačuvati kopiju sebe ili pak umnožiti sebe u više primjeraka. Prema transhumanistu Andersu Sandbergu, u tom mnoštvu istog sebstva ili u različitim istostima iste osobe moguće je istodobno učiti različite jezike i kulture, a njihov spoj na

²¹ Usp. Stuart RUSSELL, *Kao čovjek. Umjetna inteligencija – napredak ili prijetnja?*, Zagreb, 2022.

²² Usp. Odilon-Gbènoukpo SINGBO, La théologie du don à l'épreuve de la perfectibilité transhumaniste de l'homme, u: *Nouvelle revue théologique*, 143 (2021.) 2, 289.

²³ Usp. Stanislas DEPPEZ, *Intelligence artificielle et transhumanisme : vers une redéfinition de l'humain?*, 634.

kraju tog procesa odvojenosti i učenja donio bi osobi silno bogatstvo.²⁴ Te hipotetske teze više svjedoče o čovjekovoj svijesti da je stvoren za nešto više, ali to više je nemoguće staviti ili ostvariti logikom tehnike, jer je nematerijalizirajuća zbiljnost. Kopije zasigurno ne bi više bile identične originalu, to jest emuliranoj osobi, nego bi postale druga sebstva s vlastitom kibernetičkom pričom. Duh ili svijest koja bi ovdje bila produžena ne bi sigurno bila ljudska svijest, a posljedično tomu bila bi nesposobna misliti bilo što ljudski. To promišljanje će zasigurno trebati uključiti temeljne spoznaje o ljudskoj svijesti i identitetu koji se ne daju olako banalizirati u kibernetički uvjetovanom ambijentu. Pitanje ovog podnaslova strogo gledano vraća nas i na pitanje spoznaje dobra i zla moralnog subjekta, jer samo moralni subjekt koji misli može samostalno, samosvjesno i slobodno razlikovati te dvije dimenzije moralnog čina. Takvo pitanje upravo nam pomaže promišljati ne o tome hoće li UI ubiti čovjeka ili ne, hoće li zamijeniti ljudsku vrstu ili ne, već kako postupiti da pojmovi poput dobra i zla ostaju strogo ljudski pojmovi, te da nam filozofski i teološki narativ ne bude takav da nas UI »zamjenjuje« kao moralne subjekte. Kako bismo to izbjegli, potrebno je preispitati (ne)svjesnu sakralizaciju tehnike, čije se funkcije sve više poistovjećuju s religijom, tajnovitošću ili pak teološkim pojmom spasenja. Kako bismo stavili robote izvan pitanja morala, treba vratiti čovjeka njegovu izvoru, Bogu, i na taj ga način vratiti njemu samome. Za to je potrebno izbjegavanje demonologije ili angeologije tehnike. No, valja najprije vidjeti na koji način UI poprima religiozne i dataističke karakteristike.

2.3. Pitanje dataizma i religiozne ambicije umjetne inteligencije

Monistička perspektiva transhumanizma očituje se i u tzv. dataizmu, pojmu koji nam dolazi iz filozofije ili religije podataka, i koji »objavljuje da je svemir izgrađen od tokova podataka, a vrijednost svake pojave ili entiteta utvrđuje se njihovim doprinosom obradi podataka«²⁵. Drugim riječima, dataizam koji je ukorijenjen u računalnoj znanosti i biologiji smatra da bismo cijelu »ljudsku vrstu mogli tumačiti kao sustav za obradu podataka, s pojedinačnim ljudima koji imaju ulogu njegovih čipova«²⁶. U tom duhu svaki pokušaj razlikovanja između živog i neživoga, odnosno između ljudskoga i neljudskoga postaje irelevantan, jer jedino vrijedi sposobnost manipuliranja podacima. Stoga smo

²⁴ Usp. Anders SANDBERG, Ethics of brain emulations, u: *Journal of Experimental & Theoretical Artificial Intelligence*, 26 (2014.) 3, 439-457.

²⁵ Yuval Noah HARARI, *Homo Deus. Kratka povijest sutrašnjice*, Zagreb, 2017., 385.

²⁶ *Isto*, 398.

pozvani neprestano imati na umu da su organizmi zapravo algoritmi i da ljudi nisu individue, nego dividue, to je »zbirka organskih algoritama oblikovanih prirodnom selekcijom tijekom milijuna godina evolucije«²⁷. To je zapravo temeljno uvjerenje pobornika religiozne dimenzije UI i nekih teoretičara kibernetike poput Stephena Hawkinga, koji je ipak upozoravao na opasnosti pretjeranog i nekontroliranog razvoja UI.²⁸ Za njega nema kvalitativne razlike između mozga kišne gliste i čovjeka te između čovjekova mozga i računala. Inteligencija i svijest proizvodi su evolucije. Stoga, »kada umjetna inteligencija nadmaši ljude u stvaranju umjetne inteligencije, tako da se može rekurzivno poboljšavati bez ljudske pomoći, možda ćemo se suočiti s eksplozijom inteligencije koja će naposljetku omogućiti strojeve čija će inteligencija promašivati našu više nego što naša premašuje puževu«²⁹.

U tom duhu dataizma, osim evolucijskog procesa, informacija je najbitnija. Naime, svijest je shvaćena kao epifenomen koji je stavljen u dinamiku evolucijsko-tehničkog poboljšanja kako bi bila pretvorena u informaciju i predana stroju kao podatak. Čovjek postaje informacijsko biće, duša koja je spremna za sve vrste informatičkih tijela. Katherine Hayles donosi četiri temeljne dataističke paradigme. Prva smatra da je temelj svega informacija i njezina prožetost materijalnim zbiljama. Ta prevlast informacijskog supstrata nad materijom vodi do zaključka da se u posthumanističkoj viziji »utjelovljenje [zbi-lje] u biološki supstrat shvaća kao slučajnost povijesti, a ne kao neizbježnost života«³⁰. Prema tome informacija je moć koja upravlja svime. Utjeloviteljska zbiljnost nije bitna. Druga paradigma je pogled na svijest kao na epifenomen, na evolucijsku zbilju kao što je to svaka druga evolucijska zbilja. Ona je poput informacije prenosiva u razne humanoidne uređaje. Treća paradigma je tijelo shvaćeno kao »iskonska proteza kojom svi učimo manipulirati tako da produženje ili zamjena tijela drugim protezama postaje nastavak procesa koji je počeo prije nego što smo se rodili«³¹. Zadnja paradigma je uvjerenje da je čovjek tako ustrojen da može biti artikuliran pametnim strojevima. Ovdje ne postoje značajne i apsolutne razlike između »tjelesnog postojanja i računalne simu-

²⁷ Isto, 332.

²⁸ Usp. Aatif SULLEYMAN, Stephen Hawking warns artificial intelligence »may replace humans altogether«, u: <https://www.independent.co.uk/life-style/gadgets-and-tech/news/stephen-hawking-artificial-intelligence-fears-ai-will-replace-humans-virus-life-a8034341.html> (10. IX. 2023.).

²⁹ Stephen HAWKING, *Kratki odgovori na velika pitanja*, Zagreb, 2021., 166.

³⁰ Katherine HAYLES, *How We Became Posthuman. Virtual Bodies in Cybernetics, Literature, and Informatics*, Chicago – London, 1999., 2.

³¹ Isto.

lacije, kibernetičkog mehanizma i biološkog organizma, teleologije robota i ljudskih ciljeva³². Na taj način je sve podložno promjenama, nadogradnjama i popravcima. Dataisti duboko i gotovo religiozno vjeruju u moć informacija koje će čovjek pretvoriti u biće s božanskim atributima jer bi to kozmičko-informacijsko upravljanje podacima bilo slično Bogu zbog svoje sveprisutnosti i moći kontrole svega i svih. Zadaća je ljudi da se u njemu rastope kako bi ostvarili puninu svoje nad/trans/postljudskosti. Dok Ray Kurzweil sa svojom teorijom o singularnosti³³ predstavlja preteču dataizma, dotle Nick Bostrom svojom superinteligencijom³⁴ ostaje u tom tehnoproroštvu uz upozorenje na egzistencijalni rizik po kojem treba biti svjestan da takva vrsta inteligencija ne mora nužno biti prijateljski raspoložena. Premda takvo upozorenje stoji – jer zbog toga se u novije vrijeme organiziraju razne konferencije za ostvarenje UI po mjeri i u službi čovjeka³⁵ – opasnost ne proizlazi iz pitanja (samo)svijesti UI koja bi nadilazila čovjeka i uništila ga, već iz nedostatka te svijesti, iz obilja iracionalnosti, i posljedično nedostatke moralne prosudbe o dobru i zlu. Radi se o stroju, a ne o čovjeku. A religiozna dimenzija koja mu se pripisuje stvar je onog tko mu to pridaje, a ne rezultat neke njegove unutarnje i realne božanske sile. Pitanje dataizma, tehnoproroštva, odnosno religiozne ambicije izraz je pre-tjerane samo-svrhovitosti koja se pripisuje tehnologiji kao da je svijet stvoren jedino da bi se tehnologija razvila; kao da je to krajnja sudbina čovječanstva.

³² Isto, 2-3.

³³ Ray Kurzweil je Googleov inženjer poznat kao guru singularnosti, a glavna mu je namjera »pomoći čovječanstvu da živi što duže, kako bi živjelo vječno i nadilazilo biologiju«. Prema njemu, pametni nanoroboti restaurirat će tijelo i mozak osiguravajući besmrtnost postljudima. Sve će to biti ostvarivo do 2049. godine, smatra taj znanstveni futurolog. Godina 2045. bit će godina »singularnosti« kada će se čovjek »hibridirati« sa strojem kako bi postao »novi stvor«. Singularnost uspostavlja kolektivnu globalnu svijest kao posljednju fazu evolucije i kao krajnje eshatološko obzorje transhumanizma. Tu svijest ili tehno-duh on naziva »buđenjem univerzuma« i »inteligentnom sudbinom kozmosa«. Usp. Ray KURZWEIL, *The Singularity Is Near. When Humans Transcend Biology*, New York, 2005., 207.

³⁴ Usp. Nick BOSTROM, *Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies*, Oxford, 2014.

³⁵ Važno je istaknuti da ni Crkva u tome ne zaostaje. Papa Franjo je već u svojoj enciklici *Laudato si'* upozorio na činjenicu da razvojem tehnologije čovjek nikada »nije imao toliku moć nad samim sobom i ne postoji nikakvo jamstvo da će ju dobro koristiti, poglavito ako se promatra način na koji se njome služi«, papa FRANJO, *Laudato si' – Enciklika o brizi za zajednički dom* (24. IV. 2015.), Zagreb, 2015., br. 104. U veljači 2019. godine Papinska akademija za život na svojoj 25. generalnoj skupštini bavila se temom roboetike, o kojoj se interdisciplinarno promišljalo s raznih aspekata tehnološkog razvoja, osobito o mogućim opasnostima koje donosi UI. Više o tome vidi u: PONTIFICAL ACADEMY FOR LIFE, *Robo-Ethics. Humans, Machines and Health. Proceedings of the XXV General Assembly of members, Vatican City, February 25–27, 2019*, Rome, 2020.

Svijet nije stvoren i usmjeren prema eshatološkoj točki imenom UI bez obzira na religiozne attribute koji joj se pridaju.

Pokušajmo sada kratko istaknuti još neke elemente tih religioznih ambicija ostajući kod već spomenutog primjera Martine Rothblatt. Martinin spomenuti Terasem ima svoju vjersku granu zvanu Terasem Faith s četiri »duhovne dogme«: 1) život ima smisla, 2) smrt je stvar izbora, 3) bog je tehnološka zbilja,³⁶ 4) ljubav je bitna. Onkraj svega, glavna misao vodilja glasi: Živjeti sretno i zauvijek. Sredstva za ostvarenje tog sretnog i trajnog, odnosno produženog života su tzv. osobna kibersvjesnost i geoetička nanotehnologija kao oblik spacijalne kolonizacije.³⁷ Premda se takvi tehnoreligijski pokreti koji ne trebaju Boga, već tehnologiju koriste teološkim pojmovima povezanim sa zapadnom monoteističkom tradicijom, više su ipak kompatibilni s istočnjačkim religijama, osobito s budizmom. Tako je bivši predsjednik Međunarodnog transhumanističkog društva James Hugues nekad bio budistički redovnik u Šri Lanki te žarko zagovara povezivanje transhumanizma i budizma, za koji misli da je najbolje duhovno plodno tlo za širenje i ukorjenjivanje transhumanizma. U čemu se nalazi ta prednost budizma? U budizmu nema ideje o Bogu kao stvoritelju, nema ništa protiv mogućnosti poboljšanja čovjeka jer za budizam ljudi se neprestano mijenjaju te nemaju trajnu esenciju, stoga nema ništa protiv prijenosa svijesti u računalo, a zagovara moralno poboljšanje.³⁸ Robot Pepper kao budistički svećenik dobio je zadatak da se bavi pjevanjem Sutre uz sviranje bubnja, i da jednog dana bude u mogućnosti voditi sprovodne obrede zbog nedostatka budističkih svećenika.³⁹ Robot Kannon propovijeda budistički nauk u hramu u Kyotu kako bi paradoksalno obratio mladež koja je postavši rob tehnologije zanemaruje važnost meditacija.⁴⁰ Takvi humanoidni roboti i njihova relativna uspješnost u zadanim im ulogama potaknuli su Jamesa Huguesa da ide korak dalje te se raščisti s humanocentrističkim i materijalističkim spiritualizmom, a ističući vrijednost neurotehnologija, predlaže moralnu obvezu za poboljšanje inteligencije i svijesti što većeg broja ljudi.

³⁶ Prema toj zajednici sami »proizvode« boga time što razvijaju sveznajuću, sveprisutnu i svemoćnu tehnologiju. Geoetička nanotehnologija će se spojiti sa svim svijestima preko kontrole svemira.

³⁷ Usp. <https://terasemfaith.net/> (15. IX. 2023.).

³⁸ Usp. James HUGUES, Buddhism and Our Posthuman Future, u: *Sophia*, 58 (2019.) 4, 653-662.

³⁹ Usp. Thuy ONG, Pepper the robot is now a Buddhist priest programmed to chant at funerals, u: <https://www.theverge.com/2017/8/24/16196752/robot-buddhist-priest-funeral-softbank> (14. IX. 2023.).

⁴⁰ Usp. Suzuka TOMINAGA, Robot helps spread Buddhist teachings at a Kyoto temple, u: <https://www.asahi.com/ajw/articles/14861909> (23. X. 2023.).

Ovi izabrani primjeri paradoksalno ističu jednu činjenicu: teško je iz ljudskoga izbaciti duhovno i svrhovito. Iz teocentrizma prelazimo u tehnocentrizam s božanskim ambicijama. Razvidno je kako sve to proizlazi iz razočaranja u kršćanskog Boga koji, dajući čovjeku razum za razvoj društva, ograničava ga moralnim zakonima koji potiču na određeno odricanje, na prepoznavanje i poštivanje granica. Pobuna protiv takvog Boga pretvorila je tehnologiju u novo i zamjensko božanstvo kojim se čovjek može manipulirati. Na taj način nije tehnologija bog, već se sam čovjek igra bogom. Naime, kroz materijalno poboljšanje kao ideju napretka u kojem bi ljudska vrsta bila poboljšana, čovjek zamjenjuje Boga te postaje bog zahvaljujući tehnologiji. Međutim, temeljni problem ovdje nalazi se u ontološkoj praznini i ispraznosti takve vjere jer uvjet za njezino ostvarenje je nestanak čovjeka kao takvog. Dakle, napredak je moguć, ali je cijena takva napretka prestanak bivanja onim što jesmo. Čovjek može, dakle, doživjeti tehnontološku tranziciju iz homo sapiensa u homo deus ili homo technologicus, a to znači tranziciju u novi entitet koji je zapravo ne-entitet zbog činjenice da nitko ne može sebe objektivno i cjelovito stvarati. No prihvaćajući uvjetno da čovjek u nemogućnosti da savršeno sebe stvara može stvoriti nešto na svoju sliku, treba analizirati neke teološko-antropološke dinamike te napetosti između imago Dei – čovjeka i imago homini – UI.

3. Čovjekova stvorenost na sliku Božju versus stvorenosti umjetne inteligencije na sliku čovječju

3.1. Teološke interpretacije imago Dei

Iz perspektive kršćanske antropologije teološki izvori koji jasno definiraju ljudsko biće, osim biblijskih tekstova, obiluju bogatim sadržajima.⁴¹ Ti izvori redovito ističu čovjekovu stvorenost na sliku Božju, čovjekovu stvaralačku dimenziju, jedinstvo tijela i duše, poziv na vječno zajedništvo s Bogom, tj. na stanje zvano visio beatifica. Zbog kompleksnosti ljudske naravi, treba reći da razna promišljanja u teološkoj antropologiji koja raščlanjuju pitanje čovjeka kao imago Dei (do)nose razne interpretacije koje valja jezgrovito prikazati.⁴²

⁴¹ Ovdje nam nije cilj prikazati cjelovitu kršćansku antropologiju. Stoga upućujemo na izvore koji mogu biti od velike koristi: DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gaudium et spes – Radost i nada. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu* (7. XII. 1965.), u: *Dokumenti*, Zagreb, 2008.; HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Katekizam Katoličke Crkve*, Zagreb, 2016., br. 362-365; PAPINSKA BIBLIJSKA KOMISIJA, »Što je čovjek?« (Ps 8,5). *Putovanje kroz biblijsku antropologiju* (30. IX. 2019.), Zagreb, 2022.

⁴² Detaljnije o tome vidi u: Christof BÉTSCHART, *L'humain imago Dei et l'intelligence artificielle imago hominis?*, u: *Recherches de Science Religieuse*, 111 (2023.) 4, 643-659.

Ontološka, supstancijalna, odnosno strukturalna interpretacija vidi u imago Dei razne sposobnosti ili kvalitete ljudske osobe. Te kvalitete su uglavnom povezane s intelektualno-mentalnim sposobnostima, a o njima najviše promišljaju crkveni oci poput Origena, kasnije Augustina i Tome Akvinskog. Čovječanstvo je protagonist te slike Božje. No ostajemo li samo na toj intelektualnoj razini osobito u kontekstu eksponencijalnog razvoja UI, s pravom se može reći da nije takva interpretacija dostatna. Uostalom riječ je o diskriminirajućoj interpretaciji uzmemo li osobe s intelektualnim poteškoćama. Nadalje, prirodne znanosti danas razotkrivaju neke duboke srodne veze između ljudske vrste i drugih vrsta s kojima ljudska vrsta dijeli iste gene. Na taj način se ontološki jaz sužava između čovjeka i životinja. Darwinizam, koji se pojavio kao »neprijatelj«, zapravo pomaže drukčije pojmiti kršćansku antropologiju te na taj način potiče na prijateljski čin u načinu razumijevanja posebnosti i jedinstvenosti ljudske vrste. Smatramo da i u kontekstu govora o UI, koja se sada pokazuje gotovo »neprijateljski« prema ljudskoj vrsti, zapravo potiče na određenu revoluciju u teološkom promišljanju o onome što je specifičnost ljudskoga. Ontološka interpretacija je, dakle, pozvana na određenu širinu.

Druga interpretacija je ona relacijska po kojoj slika predstavlja odnos između Boga i čovjeka, te pretpostavlja slobodu za. Dakako da je i ovdje pitanje intrabožanske trojstvene relacije, božansko-ljudske relacije, te relacije među ljudima općenito. Relacijsko-funkcionalna interpretacija polazi od svećeničkog izvješća o stvaranju: »I reče Bog: 'Načinimo čovjeka na svoju sliku, sebi slična, da bude gospodar ribama morskim, pticama nebeskim i stoci – svojoj zemlji – i svim gmizavcima što puze po zemlji!' Na svoju sliku stvori Bog čovjeka, na sliku Božju on ga stvori, muško i žensko stvori ih. I blagoslovi ih Bog i reče im: 'Plodite se, i množite, i napunite zemlju, i sebi je podložite! Vladajte ribama u moru i pticama u zraku i svim živim stvorovima što puze po zemlji!'« (Post 1,26-28). U središtu je s jedne strane božanska i ljudska sposobnost upravljanja, a s druge strane, komplementarnost i konfrontacija između muškog i ženskoga. Bog u svojoj biti ima tu sposobnost, a ljudi je primaju po milosti. Slika je posebno poistovjećena s poslanjem gospodarenja i upravljanja.⁴³ U relacijskoj interpretaciji kristološka dimenzija ima ključnu ulogu. Naime, Isus Krist dolazi okončati razne drame između Boga i izabranog naroda. On se pojavljuje kao savršena slika Božja te čini ljude slikama u Slici: »On je slika Boga nevidljivoga, Prvorođenac svakog stvorenja« (Kol 1,15). Ta kristološka dimenzi-

⁴³ Usp. Noreen L. HERZFELD, *In Our image: Artificial intelligence and the Human Spirit*, Minneapolis, 2002., 23.

ja vodi prema eshatološkoj interpretaciji koja govori o ljudskoj čežnji za Bogom i za budućim sjedinjenjem s njime. Ta čežnja koja će se potpuno ostvariti u eshatonu svjedoči o evidentnoj zabrinutosti koja budi egzistencijalno usmjerenje prema nečemu izvan nas. Protestantski teolog Wolfhart Pannenberg govori o egzocentričnosti kao temeljnoj strukturi čovjeka kojom se otvara svijetu, a posebno Neuvjetovanom.⁴⁴ To je egzistencijalni impuls prema našem eshatološkom ostvarenju. Pokrenuti smo slikom Božjom koja je u nama, a kojoj ujedno težimo kroz žeđ za Transcendentnim. Eshatološka interpretacija ujedno je kristološka jer je Krist prototip. Zbog te čežnje ostvarenje punine te slike treba promatrati u evolutivnoj perspektivi jer razina našeg sklada s božanskom slikom ovisi o našoj sposobnosti sudjelovanja u stvarnosti eshatološkog uskrsnuća kao nova stvorenja u Kristu po Duhu Svetomu. Ove (ontološka, relacijska, funkcionalna, eshatološka) interpretacije pokazuju specifičnu viziju ljudskoga sažetu u razumijevanju slike kao »prirodnih čovjekovih osobina (razum, osobnost i sl.) (...) mentalnih i duhovnih kvaliteta (...), fizičke sličnosti (...), Božjeg predstavnika na zemlji (...), čovjekove sposobnosti da stupi u odnos s Bogom.«⁴⁵ Umjesto da se te interpretacije promatraju odvojeno, treba ih staviti u međuovisnu i komplementarnu dinamiku jer je nemoguće promišljati o odnosu i poslanju bez povezanosti s osobinama konkretne i djelatne osobe s jasnom poviješću, to jest porijeklom i krajnjom svrhovitošću – eshatonom.

3.2. Umjetna inteligencija i pitanje stvorenosti na sliku čovječju

Imago Dei čini čovjeka jedinstvenim bićem jer predstavlja odlučujući faktor njegove stvorenosti te definira ono što je esencija njegove naravi. No s obzirom na to da čovjek koristeći se stvaralačkom moći koja mu je dana uspostavlja odnos s UI, može li se o njoj promišljati kao o imago hominis? Čovjek se nalazi u dvostrukoj relacijskoj dinamici: zbog njegove stvorenosti na sliku Božju u odnosu je s Bogom, a pomoću stvaralačke moći u odnosu je s UI, i time se ostvaruje kao stvoren sustvaratelj. Naša interpretacija imago Dei objavljuje naše seberazumijevanje, ali našu i egzocentričnost kao izlazak iz sebe prema. Da bismo govorili o UI kao našoj slici, trebale bi i za nju vrijediti ove dinamike. Međutim, valja reći da je u odnosu čovjeka i umjetne inteligencije riječ o sim-

⁴⁴ Usp. Wolfhart PANNENBERG, *Anthropology in Theological Perspective*, Philadelphia, 1985., 76.

⁴⁵ Darko TEPERT, Biblija i rad, u: Stjepan BALOBAN – Gordan ČRPIĆ – Dubravka PETROVIĆ ŠTEFANAC, *Kultura rada u Hrvatskoj. Peti hrvatski socijalni tjedan. Zagreb, 21.-23. listopada 2011.*, Zagreb, 2014., 186.

boličkoj, a ne realnoj zbilji jer je imitacija (ljudske) inteligencije sposobna za ostvarenje unaprijed programiranih (kognitivnih) zadataka kao što je ranije spomenut ChatGPT.⁴⁶ Dakle, teško je govoriti o autentičnom odnosu jer da bi bio autentičan, odnos treba uključiti barem svjestan i spontan pogled licem u lice, govor i slušanje, (neprogramiranu) spontanu brigu za drugoga, obradovati ili rastužiti sugovornika itd. U slučaju UI može se reći da je dezinkarnacijski odnos jer je komunikacija s »nekim tko« nije (samo)svjestan i autonoman subjekt, već programiran stroj koji je često u službi ekonomskih i političkih interesa.⁴⁷ Ako i ovdje postoji empatija, može biti jedino simulirana ili iluzorna empatija jer je emocija UI mehaničke naravi. Čovjekova stvorenost na sliku Božju referira se i na »unutarnjeg, nevidljivog, netjelesnog, neraspadljivog i besmrtnog čovjeka«⁴⁸. Time se ne želi odbaciti čovjekova tjelesnost, već se želi istaknuti njegova krajnja svrha, a to je sjedinjenje s Bogom. Nepojmljivo je, dakle, zamisliti čovjeka koji bi bio čisto duhovan, pogotovo osvrnemo li se na značenje imena prvog čovjeka Adam, koji je – premda nosi dah života – načinjen od praha zemaljskog (Post 2,7). Ta činjenica govori o njegovoj zemaljskosti, to jest o ranjivosti, ali i o uzvišenosti. Neodvojivost Adamova daha života i praha zemaljskog pokazuje svu uzvišenost nad UI u kojoj je program odvojiva zbilja od materijalnog nosača i prenosiva u drugi nosač. Ljudsko tijelo nije samo živo i osjetljivo tijelo, ono je proživljeno tijelo do te mjere da subjekt nije samo u svojem tijelu, nego živi svoje tijelo.⁴⁹ Zapravo nema tijelo nego jest tijelo. Ranjivost kao sastavni dio ljudske naravi pokazuje transcendentnu komponentu koja ide onkraj tehničke učinkovitosti. Premda algoritmi po svojoj specifičnoj metodologiji učenja mogu učinkovito riješiti kompleksne zadatke, njihove pogreške – ako ih bude – daleko su od ljudske logike poimanja pogreške. I kada bi strojevi dobili neki »duh« ili »svijest« zasigurno će biti radikalno drukčije od našeg jer imaju potpuno drukčiju utjeloviteljsku zbilju od naše. Imali bi

⁴⁶ Polazeći od značenja te skraćenice (*Chat Generative Pre-trained Transformer*), treba se pitati kakve promjene zaista donose ti strojevi. Istina je da su stekli veliku sposobnost samoučenja (*machine learning*) i dubinskog učenja (*deep learning*) s kojom se ne možemo natjecati. No koristeći unesene podatke samo simuliraju privid ljudske djelatnosti i odnosa te pokazuju temeljnu razliku između ljudskoga i neljudskoga. Takav prijenos kompetencije svakako postavlja pitanje specifičnosti našeg identiteta, jer što nam ostaje kao vlastito u trenutku kada nam stroj postaje toliko »sličan«? Pitanje je kojim će se još dugo baviti filozofija i teologija.

⁴⁷ Usp. Christof BETSCHART, *L'humain imago Dei et l'intelligence artificielle imago hominis?*, 649.

⁴⁸ ORIGÈNE, *Homélie sur la Genèse*, Paris, 2003., 57.

⁴⁹ Usp. Christof BETSCHART, *L'humain imago Dei et l'intelligence artificielle imago hominis?*, 652.

potrebe drukčije od naših. Nikada ne bi ništa zaboravili, a imali bi cjelovit pristup prijašnjim događajima za razliku od zdravo selektivnog čovjekova pristupa prijašnjim spoznajama.⁵⁰ U tome je i ljepota ljudske ranjivosti karakteristične za relacionalnost. Uspostava odnosa često je povezana sa sviješću o tome da smo ranjivi i smrtni te da trebamo jedni druge. Riječ je o slobodno podnošenoj ranjivosti kao konstitutivnoj zbilji ljudskosti. Bez nje nema ljubavi, a bez ljubavi nema ljudskosti. Nasuprot tomu stoji UI, koja je potencijalno besmrtna i neranjiva. Kao takva nesposobna je uspostaviti autentičan i osoban odnos. Bog nije pokušao izbjegavati ranjivost, nego je u Isusu Kristu preuzeo na se krajnju ranjivost kroz smrt na križu iz ljubavi prema stvorenju te nam je tako ostavio primjer. Čovjek istinski i dosljedno reflektira sliku Božju ne onda kada je moćan i nepobjediv, već kada ljubi i kada je ranjiv. Ljudska relacijska zbilja dijelom je, dakle, utemeljena i na nesavršenostima i kognitivnim ograničenjima koja ponekad graniče s iracionalnošću, spasonosnom iracionalnošću. Hiperracionalnost UI i raznih humanoidnih robota donijela bi odluke utemeljene na hladnim statističkim računanjima s optimalnim rezultatima, ali bez istinskog odnosa.

U svjetlu svega rečenog teško je čak reći – osim uvjetno – da je machina imago hominis jer i samo promatranje otajstvo tijela s njegovom ontološkom ranjivošću čini čovjeka osobom jer je sposoban (pro)živjeti osobne odnose, biti odgovoran za druge i za stvoreni svijet. Bog je osoba, a čovjek stvoren na njegovu sliku svjesno sudjeluje u biti toga osobnog bitka uspostavivši savez s njime u osobi Isusa Krista, imago Dei par excellence. Dakle, ne postoji UI koja bi zaslužila naziv osobe, ako se pod tim misli na subjekt sposoban da živi svoje tijelo, da djeluje slobodno, svjesno i savjesno prema drugim osobama na temelju njihove zajedničke naravi. Pripisati UI osobnost u ljudskom smislu pretpostavlja da ćemo jednog dana smatrati čovjeka običnim, ali kompliciranim strojem, a ne mislećim bićem. Pobijediti na Turingovu testu ne znači da je UI sposobna za misaonu radnju, nego je uspjela stvoriti privid ljudske misli. A čovjekova eventualna sposobnost za stvaranje nečega što bi ontološki bilo na njegovu sliku pretpostavlja apsolutnu moć. Čovjekova autonomija ima granice.

Nadalje, stvorenost na sliku pretpostavlja i sinovsku dimenziju koja ujedno označava nepovredivo dostojanstvo osobe. Sinovstvo pretpostavlja proces genealogije – koncepcije i rađanja, odnosno tjelesnu vezu. No, kako je istaknuto na početku, UI u duhu transhumanističke antropologije duboko je antigene-

⁵⁰ Usp. Marius DOROBANTU, *Human-Level, but Non-Humanlike: Artificial Intelligence and a Multi-Level Relational Interpretation of the Imago Dei*, u: *Philosophy, Theology and the Sciences*, 8 (2021.) 1, 81-107.

alogijska. I onda kada bi se pojnilo narativni identitet UI preko snimljenih podataka u duhu dataizma, nemoguće je govoriti o sinovskom odnosu u smislu interpersonalnog odnosa u svoj njegovoj dramatičnoj i složenoj perspektivi. Čovjek kao imago Dei najviše proživljava tu istinu o sebi kroz imago amoris, koju je Krist očitovao i u punini ostvario u vazmenom otajstvu. Biti, dakle, nositelj slike znači biti izabran za Božjeg (ili čovjekova) predstavnika u stvorenom svijetu, a takvo je poslanje duboko povezano s trajnim odnosom autentične ljubavi između stvorenoga i stvoritelja, između slike i modela. Prema tome, mala je vjerojatnost da će sofisticirani roboti pokazati egzistencijalnu čežnju za Bogom, čovjekom, i prema eshatološkom ostvarenju koje uključuje teološki pojam spasenja sa svom njegovom dramom.⁵¹ Teško je stoga priznati UI mogućnost da bude čak imago hominis jer bi njezin stvoritelj – čovjek – teško žrtvovao svoj život za nju iz ljubavi, osim u slučaju određenog kompleksnog poremećaja u razumijevanju vlastite jedinstvenosti. Ljubav prema njoj može biti samo funkcionalne, površno emocionalne i tehnoseksualne naravi.⁵² U razumijevanju čovjeka kao imago Dei posebnost čovjeka nije samo pitanje uspostave odnosa s nekim/nečim nego je ljudska narav duboko relacijska u smislu da je čovjek po/stavljen u svijet kao rezultat svetih odnosa koji mu daju smisao, cilj i ostvarenje: on je subjekt i objekt autentično osobnih odnosa, a uspostavlja odnose kao istinski svjesno biće.

Zaključne misli

Ovaj rad je nastojao prikazati neke karakteristike transhumanističkog doba koje želi ostvariti tehnološko poboljšanje ljudske vrste do njezine kibernetičke besmrtnosti. Ključna etapa tog novog stanja je umjetna inteligencija. Stoga je rad tematizirao nove teološko-antropološke dinamike koje je donio razvoj takve inteligencije koja postavlja pitanje o čovjeku kao imago Dei iz nekoliko aspekata. Prvo, UI kao i tehnologija općenito mogu biti izraz stvaralačkog dara koji proizlazi iz čovjekove stvorenosti na sliku Božju. Čovjek se na taj način izražava te može na razne načine ostvarivati društveni napredak za poboljšanje životnih uvjeta. Drugo, teološka istina ističe Božju milost koja je aktivna

⁵¹ Usp. Marius DOROBANTU, *Could Robots Become Religious or Spiritually Intelligent?*, u: Marius DOROBANTU – Fraser WATTS (ur.), *Perspectives on Spiritual Intelligence*, London, 2024.

⁵² Usp. Beatriz Y. AOKI – Takeshi KIMURA, *Sexuality and Affection in the Time of Technological Innovation: Artificial Partners in the Japanese Context*, u: *Religions*, 296 (2021.) 12, 1-26.

i nadahnjujuća za čovjeka pozvanog na odgovorno življenje. Upravo kod pitanja odgovornosti za sebe i druge javlja se izazov UI, jer takva odgovornost karakterizira čovjeka kao jedinstveno moralno biće. Čovjekova se odgovorna kreativnost očituje kroz želju da otkriva svijet, a u novije vrijeme da proizvodi sofisticirane tehnološke alate. Kada god ostvaruje tu želju u skladu sa zahtjevima njegove stvorenosti na sliku Božju, on je istodobno u skladu s božanskom mudrošću. Međutim, rad je pokazao da smo s UI suočeni s raznim izazovima jer zadivljujuće mogućnosti koje donosi UI vode do opasnosti odricanja od ljudskosti. Kada slika Božja stvara drugu sliku kojom želi nadići sebe, onda nije više riječ o odgovornosti, već o težnji k samodestrukciji. Slaviti djelo vlastitih ruku dodijelivši mu božansku snagu, znak je idolatrije. Čovjek tada sebe doživljava kao puki predmet čija se jedina vrijednost nalazi u sposobnosti ostvarenja određenih zadataka. Prema tome epoha UI zapravo nam može pomoći još više otkrivati što znači ljudsko dostojanstvo koje nije svedivo na samu (ljudsku) inteligenciju. Računalo je stoga čovjeku korisnije upravo kada nije poput čovjeka, upravljajući sustavima koje je čovjek postavio.

Želja za UI nastaloj na sliku čovječju govori o određenom relacijskom poremećaju. U takvom poremećaju nesposobnost uspostave odnosa s Onim koji je sasvim Drugi vodi nas do potrage za Njim, ali preko inteligencija koje čovjek sam stvara i koje nisu ni životinjske ni ljudske, a ipak sve sličnije čovjeku. Dakle, čovjek traži sugovornika u onome što nije čovjek, ni Bog, ni životinja. Time se nada stvarati sliku Boga kroz UI. Zapravo je čovjek u središtu, jer u vertikalnoj dinamici on je stvoren na sliku Božju, a u horizontalnoj stvara vlastitu sliku kojoj se divi i klanja. Ono što se najviše ističe kroz takvu dinamiku su kreativnost i inteligencija. Međutim, kada su te dvije stvari odvojene od ljubavi i posvećenosti drugima, onda se gubi mudrost življenja. Sve postaje računanje. Ključan izazov UI upravo je način na koji već sada rastjelovljuje naše odnose, uvjetuje našu slobodu, stvara umjetne želje te postaje moć koja upravlja ljudima preko raznih alata.

Doživljavati UI kao misaono biće moguće je jedino u nekom prenesenom smislu. Naime, ni sam čovjek ne razumije do kraja vlastitu inteligenciju. Zna što on može sa svojim intelektom, ali nema do kraja jasnu predodžbu o tome kako taj proces djeluje u svakom trenutku. Prema tome, stroj može nadilaziti čovjeka u mnogim zadacima, ali ne može razumjeti ono što radi. Matematička inteligencija stroja samo je dio kompleksnosti pitanja inteligencije koja uključuje relacijsku, to je inkarnacijsku dimenziju života. Inteligencija uključuje i govor o dostojanstvu koje je vezano uz kontinuitet u vrsti, to jest u povijesti. Čovjek je jedino biće koje ima povijest i koje je svjesno te svoje povijesti. UI

ima eventualno »memoriju«. Dostojanstvo pretpostavlja i mogućnost sebenadilaženja, odnosno temeljnu i egzistencijalnu tjeskobu pred zagonetkom smrti. Ta tjeskoba prati čovjeka od rođenja. Robot se ne rađa, nego je proizveden te može biti predmet (de)montiranja. Čovjekova sposobnost za empatiju, (su)patnju ne može se samo reduplicirati preko mreža društvenih robota, jer to traži samosvijest koja djeluje u prisutnosti i brizi za drugoga. Biološka, tjelesna, emocionalna pa i društvena dimenzija ljudskog života mogu biti predmet simulacije. No samo je simulacija, a ne svjesno proživljena stvarnost. Prema tome transhumanistička vizija može poboljšati mehaničke i fragmentirane sposobnosti strojeva, ali ljudsko dostojanstvo povezano s čovjekovim tjelesnim i moralnim integritetom, s pravom na život, sa životnom tjeskobom pred smrću, itd. pripadaju samo čovjeku. Pozitivan aspekt koji nam donosi transhumanizam i UI upravo je mogućnost da teološki, filozofski, društveno pronalazimo nove načine za ispravno vrednovanje otajstva čovjeka kako ne bi stroj »zauzeo« njegovo jedinstveno mjesto i povrijedio njegovo dostojanstvo.

Abstract

CHRISTIAN ANTHROPOLOGY AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE AGE OF TRANSHUMANISM

Odilon-Gbènoukpo SINGBO

Catholic University of Croatia
Ilica 242, HR – 10 000 Zagreb
odilon.singbo@unicath.hr

The paper explores contemporary challenges related to the development of artificial intelligence and its influence on theological-anthropological reflection. The main idea is oriented to the analysis of the transhumanist movement with its promises of cybernetic immortality and the enhancement of the human species. Starting from some characteristics of that movement, the author analyses its implications for Christian anthropology. The paper is divided into three parts. The first chapter, »Some characteristics of the transhumanist era«, analyses transhumanism as a transhumanism as a melioristic philosophy in which the Promethean challenge can be easily recognized. The second chapter entitled »Artificial intelligence and/or a new understanding of man« explains the monistic and dualistic approach to human reality and seeks to answer the question of whether a machine can think. The issue of dataism as the belief that organisms are algorithms that can be controlled is highlighted here. The power of data would lead to

the supremacy of artificial intelligence that is attributed with divine properties. The third chapter, »Man's creation in the image of God versus the creation of artificial intelligence in man's image« deals with the key theological-anthropological question about man's value and specificity. Various interpretations of man's creation in the image of God are firstly explored, followed by an analyses of the sense in which artificial intelligence can be considered as a creation in man's image. The concluding part brings some theological thoughts, at the centre of which is the danger of idolatry and the question of the inviolable dignity of man.

Key words: *transhumanism, artificial intelligence, image of God, image of man, monism, dataism, meliorism, vulnerability, personal relationship.*